

Nyári utazás

Sulhóf József

I.

A VIZESÉSNÉL

Borongós vasárnap reggel. A város felett nem az alumíniumgyár, a hámor és vasöntöde és a többi gyár sárgaszürke füstfelhői szállnak, amelyeket a maesztrál úgy kerget, tereget a város fölé, áthatolhatatlan sűrű fellegnek, mintha el akarná takarni velük a kéklő eget vagy a fénylő csillagokat. Nem, most igazi, vastag, ólmos felhők gomolyognak Šibenik és a látható messze tengerek felett is és ontják bőséggel összegyűjtött viziüket. A szél fúj, kergeti a felhőket, dühödt a maesztrál, amelyet erre misztrálnak mondanak, mert az e-ke-t a helybeliek ugyanúgy i-re fordítják, mint mifelénk a bunyevácok. De akárhogy forgatják a nevét, ráismerek, mert Dubrovnikból idejövet minden széllel személyes ismeretséget kötöttem. Jugoban indultunk el, tramontán csavargatta körbe a hajónkat, levane zúdította ránk villámot és vihart, bora szárította fel az elázott fedélzetet és mire ideértünk, a maesztrál fogadott bennünket. Sőt, egész héten ki-

tartott, csak úgy, szárazon. Most, egy hét után, az eső ismét eljött látogatóba. A szegény nyaraló nem tehet mást, hiszen a városban látta az összes lát-nivalókat, beleértve a száznegyven évig épített katedrális is, a vékonyka nyári ruhára esőkabátot terít és kirándulásra készül. A kíméletes autóbusz elég későn indul, nem kell miatta hajnalban kiugrani az ágyból. Illetve indulna, de a menetrendet errefelé nem veszik nagyon komolyan. Fél kilenc helyett kilenc is elmúlik, mire a kocsí kevés utasával végigdöcög a városon és nekirugaszkodik a magas hegyeknek, hogy átkapaszkodjon rajtuk és leereszkedjen a Krka folyó vizeséseinél.

Mert oda készülünk. És útközben többször is alkalmunk van figyelni, milyen különös játékot játszik errefelé a természet. Šibenikbe a szigetvilág tengerei felől csak háromágú, szűk tengerszoroson át lehet bejutni. Az öblöt magát nem is tengernek, csak tónak mondják, bár ugyanolyan kék, mint a többi tenger. De nem olyan sós, mert a Krka ide ontja, ilyenkor, esős időben, különösen bőven, édes, hegyi vizét és majdnem tizenkét kilométeren keveredik a folyó a tengerbe és a ten-

ger a folyóba, szinte látható vonallal jelölve meg a határt, ahol a tenger megszűnik, a kékség végleg eltűnik és az édesvíz zöld színpompája kezdődik Fentről, amikor az út a heggyeremre kanyarodik és az utasok elé tárul a völgy egész mélysége, térsége, tágasága, szépsége, akkor egész tisztán látszik a kétféle víz színe. Másképpen átlátszó a Krka, amely ott is megőrzi a hegyi patakok üvegszínét, ahol folyóvá szélesül, és másképpen átlátszó a tenger, amely itt, a sziklák között nem olyan mély és nem tud komor, sötét-kékűé válni. Szelíd égbék csak és minél dühödebb felhők keresik benne tükröképüket, annál ragyogóbban szelíd a tenger azúrja.

Kopár szirtek, benőtt szakadékok mellett, között és felett kanyarog kígyózón az út, azután lassan ereszkedik alá, ötször is végigjárva ugyanazt a hegyoldalt, csak mindig mélyebben. S ahol végül a társasgépköci megáll, egy szürke sziklafalnál, ott semmi sem látszik. Csak messziről hallatszák a zubogást, vizek mennydörgése. De nincs messze, csak a visszhangok csálnak és alig néhány lépés után előbuknak a folyó egyszerre kétfelől, itt fent, toronymagasan és lent, a távoli mélységben. Előbb csak a fákon, lombokon át csillan meg a víz a váratlanul előbújó és mindjárt teljes júliusi hévvel sülő, égető nap fényében. A parton sűrű erdőt kell bejárni, a fák, bokrok rengetegéből még egy kanyargós utat kell megtenni, hogy a vízesés, amelynek, most még csak muzsikája hallatszik, teljességében feltárulkozzon. Az út a vendéglő teraszán vezet keresztül, a ház falánál már füstöl a máglya, fellette pirul a nyáron lassan forgatott malac, az ebéd a délen át is ittragadó kirándulók számára, ha nem horgászok, akiknek a vízesés csak vadászterület, amelyen pisztrángra lesnek. Bent a konyhában, a terjedelmes tűzhegyen, különféle lábasokban, fazekakban, serpenyőkben halak sülnek, főnek. Esetleg csak a víz forr az edényben, hogy a derülőt horgászoknak ne keljen majd sokáig várniok, ha csak-ugyan fognak halat.

Csak ilyen prózai és kulináris kanyargások után jutunk el végre arra a teraszra, völgynyílásra, amely szemben van magával a vízeséssel és élénk táru a vizek vad játékának látványa. Jajce után, mondják, a legnagyobb az országban. A víz hat lépcsőn ér le a mélybe, hatszor válik vízszintesből hirtelen meredek függőlegessé a sziklafal,

egy-egy lépcsőfokon az üvegesen átlátszó mégis zöldes színű víz megtorpan lelassítja iramát, szinte megpihen, lassan hömpölyög tovább, hogy a perem szélén hirtelen szinte fehér porrá zúzódjék és vad erővel, dühödt dübörgéssel zuhanjon a következő lépcsőfokra. Minden fokom más és más színű szikla sárgállik, aranylik, fehérlik, csillan zöldesen, tör át rózsaszínbe játszva, vagy válik egészen barnává, közben pedig zúg, bög, bömböl, csörömpöl, csörög, zakatol a víz és ömlik, végeláthatatlanul, valahonnan a bokrok közül, a fák alól, valahonnan, egy hegyi alagútból, valahonnan, ahol megduzzad áradatával bécset döntött, sziklát görgetett, barlangfalat tört át, hogy elsodorjon útjából mindent és féktelen vadul rohanjon a tenger ölelésébe. Köröskörül a lankás hegyoldalokon pinea-erdők, kövek között megkapaszkodott fenyőfák. De itt, a vízesés örvongó tombolása, dobokat dübörgető muzsikája mellett, köröskörül olyan buja a táj, olyan sűrűn fonódnak össze bokrok, fák, mintha egy különös őserdő lenne, amelybe a természet összehordott mindent: szomorúfüzet és tölgyet, fügefát és ciprust, nyári virágba borult bokrokat, amilyeneket sehol másutt nem látni, ezen a vidéken és különféle örökzöldeket, amelyek mind hatalmas-sá, terebélyessé, a zöld szín hihetetlenül tobzódo színpompájában csillogó különös keretté nőttek és ezzel a kerettel a víz futószalagját állandósultságában szinte képpé merevített. Lent, amerre a völgyön végiglátunk, szelíd, csendes, békes folyóvá lassul ez a vad áradat, amely ilyen dühödten tör ki a buja keretből, s szinte mintha nem is ugyanaz a táj, nem is ugyanaz a víz lenne. Ki tudja, a Knintől sokszor föld alatt idebujkáló, hömpölygő, szilaján száguldo és méltóságteljesen elcsendesülő folyó hol, merre szedte össze valamikor a magvakat, ki tudja, hogyan, mikor, miért akadtak meg, ragadtak le, és ahol földre találtak a kövek között, hogyan csfráztak ki és váltak fává, bokorrá, hogy szinte botanikus kertek gazdagságával tarkítsák a zubogó víz környékét. A hatalmas vízesés oldal-lépcsőzeteit, a víz kalandos különútjainak hirtelen eséseit helyenként teljesen eltakarják, csak a külön csörgések hallatszanak, külön csillogások villannak elő helyenként és új színeket kevernek az ezernyi többi közé, hogy annál teljesebb legyen az ellentét: fent meredt, szürke, szívtelen, lélektelen, kegyetlenül kopár hegyfalak, ormok.

S a kék ég alatt gyémánt csillogással, szikrázó fénnel, zöld keretben zubog, zuhog, lépcsőfokról lépcsőfokra száll alá a végtelenül, mindörökké aláomló, özönlő víz...

Káprázatosan, elbűvölően, csodálatosan szép...

KÉPZAVAR

Varázslatos, lenyűgöző, fenséges...

Szavak. Egyre hajtogatom őket hangosan és magamban, amint ott ülök, szemben a zuhataggal, a vizek muzsikájával, a színek, csillogások tarka pompájával. És kétségbeesetten, önmagammal meghasonlottan viaskodom közönyömmel. Mert nem élem át a nagy élményt, amelyre készültem, nem állok megrendülten a természet teremtő, alkotó, formáló, vajú, komponáló ereje előtt. Inkább egyre — újra és újra — az a szörnyű szó bénítja meg az agyamat: giccs. Levezőlap-szépség. Szappanreklámok mesterkelt szépsége.

Dehát a giccs a hozzá nem értőket megtévesztő szépség; a mondanivaló, a mélység nélküli, a felületesség, nem közül semmit, nem indít el gondolatokat, csak tetszetős és tetszik. A természet pedig sok mindent mond. Nem nekünk, miattunk, értük játszik sziklákkal, szirtekkel, kövekkel, fákkal, bokrokkal, füvekkel, színekkel, napfénnel, árnyal. A természet maga ilyen és a szépséget mi látjuk meg benne, a természeti szépség fogalmai bennünk alakultak ki. Tízezer évek meglátásai, meghallásai, ismeretei és az ismeretlen utáni vágyódásai formálták ki bennünk a szépség fogalmát. Tudatomban tudom erről a hatalmas, mindent elsöprő víz-zuhatagról is, itt a majd hetvenféle fa és bokor között, hogy szép. De csak tudatomban tudom. Hatását nem érzem. Az élmény elmaradt.

Valami megszakadt bennem, valami átalakulóban van, a tudatom és az érzésvilágom között szakadék támadt. És tisztázatlan az ezernyi új és régi szépség-fogalom, a szépség és az ellentét.

Nem először észleltem ezt. Csak eddig nem döbentem ilyen határozottan tudatára. Viszont ilyen tömören megkomponált természeti szépséget, természet alkotta képet nem is láttam mostanában. Azelőtt tengerimádatomban lenyűgözőt a végtelen vizek szépsége, a távoli sejtelmes szigetek, vagy a semmibe vesző víz sejtelmes vonala, csak a vitórlások fehérsége zavar már régóta,

az a kép, amelyről annyi giccset festettek, énekeltek. Előbb még gúnyolódtam, összehasonlítottam a maradi, semmit nem változó természetét és a mai festészetet. Gúnyolódtam, hogy a természet mennyire befolyásolhatatlan, megvesztegethetetlen, mennyire ragaszkodik a maga állandó szépségeihez. Nem tanulja el sem a mai képarchitektúrát, sem a mai színkomponálást, sem a vonalak fogalomzavarait. Egyáltalán nem követi az elvont irányzatokat, mindent határozottan kirajzol, meghatározott színekkel színez, a sejtelmesség csak a színek és fények, a homályok és világosságok, a mozdulatlanságok és megelevenedések, a sötétségek és felderülések játékában keletkezik. Abban, amit még nem ismerünk. A természet giccseket fest, mert a giccs-festők túlságosan sokszor utánozták felülési szépségeit, a szappanos, édeskés látványosságokat. Levezőlap szépséggé züllesztették, giccs-muzsikával utánozták, olcsó szavakkal dicsőítették a természet szépségeit; nem érezték és érzékeltették a látványok által elindított gondolatokat, a milliónyi alkotóelemből kialakult érzéseink egész kavargását, amely a természet szépségeinek láttára keletkezik bennünk. Hogyan majdnem száz éve senki sem mer havas tájat festeni, mert a szikrázó fehérség szépségét olcsó, érzélgős látványossággá sekélyesítették, a művészi megnyilatkozás egészen kiszakítja magát mindannak a visszatükrözéséből, ami eddig szép volt nekünk.

Ez a gondolat valamennyire megvigasztal. Mert azt hámozom ki belőle, hogy a tudat átformáló ereje állandóan hat, mindig, szüntelenül működésben van, amíg képesek vagyunk felfogni, érzékelni, hatásokat, benyomásokat befogadni. Nincs önmagáért való dolog, minden valamiből keletkezik, valahonnan ered és valamivé formálódik. Nincs önmagáért való fogalom sem, minden fogalom valamiből kialakult, elemeire bontható és az elemek különböző összetétele, sőt atomjainak új összetétele szerint válik új fogalomná. Nincs önmagáért való tudat sem, évezredek ismeretei és megfejtetlen ismeretlenei teremtették, formálták, és a folyamat sohasem szűnik meg: megy a végtelenségig, amíg tudat van és lesz, vagyis, amíg ember van és lesz. Eszerint tehát nincs önmagáért tetsző szépség sem, szépségtudatom tízezer évek szépérvék teremtette fogalmaiból tevődött össze. Valahol kezdődött és így valahol végződhet is. Vagyis eljuthat oda, hogy megváltozik,

egyik szépségfogalom megszűnik, véget ér és új alakul ki, amely bizonyára sok mindenben viszi magában a régit, de esetleg egészen új elemekből indít el új folyamatokat.

Persze nem az ízlésre gondolok, arra, ami érzékszervekkel érzékelhető, hanem az élmény mélységére, a gondolat, érzés, hangulat-világ újból és újból felkavarodó összetevőire, elemeire.

Példának, a látvány előtt, amint egy szürke szikla mögé csúszik a nap és csak fénye, megbontott sugarai, csodája iz-zának a vízen, fákön, sziklákon, a ho-méroszi kép villan elém. Orion, Neptun fia, Eosznak, a hajnal istennőjének ked-ve, ahogy Homérosz mondja: „az árnyak között maga is árnyék”, aki az istenek féltékenységi háborúiban meg-vakult és a nap felé kell mennie, hogy visszanyerje szeme világát. A sejtelmes homályból, az alig kivehető árnyvona-lak közül indul a hajnallal közeledő fény felé és csillagképpé válik, hogy örökké, örökké érezze, lássa, tükrözhesse a fények forrását, a napot. Nem Home-rosz fedezte fel a hajnal szépségét. De ennyire tökéletesen ő varázsolta elénk, ennyire kialakult megfogalmazásban ő adta az emberiségnek; annak a részé-nek is, amely olvasta Homéroszt és an-nak a részének is, amelynek ismereteiből Homérosz hiányzik, csak a hajnal él. Ugyan mi minden volt a barlangok ősfestészetétől, az első ritmusok ellesésé-től, az első tagolt hangok megteremté-sétől a mai művészetek megnyilatkozá-sáig, ami a tudatlanoknak és a tudatos figyelőknek egyaránt kész fogalmakat adott, tudatuk és fogalmaik szerves alkotórészévé vált anélkül, hogy eredetét is-mernék?!

Ez a folyamat pedig nem állt és nem állhat meg soha. Az elvontság művészei — persze, az igazi művészi megnyilatkozásokra gondolok és nem a felvevő pózokra — a folyamatba tartoznak és csak azért meglepőek, mert nem ille-nek bele ősicóktól örökölt szépségfogal-mainkba. A folyamat azonban éppen ez-által megy tovább, vezet új fogalmak megformálódása felé és megváltoztatja fogalmainkat, tudatunkat, ismereteinket, sőt a hatást is, ahogyan a szépségek hat-nánk.

Egyre határozottabban hiszem, hogy a szépérzék az ősi alapösztönök közé tartozik, ott jelentkezett, ahol a közös őstől származó majom és ember útjai különváltak. Ez az ösztön is egyike le-hetett azoknak a választóvonalaknak, amelyek az embert egészen más fejlő-dési útra vitték. Hatalmas mozgató erő

volt, amely köré odafűzheték a másik nagy ősi ösztön játékát, a szerelmet, a hímes szavakat, a hangulatok muzsiká-ját, s a természetet utánozó vagy másoló művészeteket. Állandóan elevenen élő ösztön, az egyszerű díszítő készsége-től a bonyolult művészi megnyilatkozásig mindenben benne él, legfeljebb néha irodai nyelven rendszeretnek, néha bölcséletileg célszerűségnek nevezik. Nem szűnik meg és nem vész el akkor sem, amikor az ember a maga életének zűrzavarában, kavarodásában, belső el-lentéteivel való vívódásában a rút felé menekül, mert elemelyült és díszítő haj-lamával a csúfban keres új ösztönzőket, esetleg csak izgalmakat. Az irodalomban Hemingway gonoszul embertelen jelen-ségeire, Steinbeck megháborodottjaira gondolok példaképpen, a zenében az aritmetikus muzsikára, amely szándé-kosan kifecamít mindent, ami vala-hogyan összecsendülne, a díszítőművé-szetben a nyugati mulatók ócska cipő-teremdíszére, és egészen természetesnek tartom, hogy amikor a képzőművészet feladja a mértani arányosságokat, a ter-mészetutánzást, és áttér a formák de-komponáltságára, akkor nemcsak korá-nak belső ellentéteit, zavarait, elvont-ságát és ki nem alakult fogalmait fejezi ki, hanem egyben vezet a fogalmak ki-alakulása felé is.

A hegyvidékek festői már régóta meg-döbbenet állnak meg a síkságokon, mert egyszerre nem vertikálisan, hanem horizontálisan látnak. A belső élményeit megfestő vagy megmintázó művész a mértani zártágnak ezekből a vertikáli-saiból és horizontálisáiból szabadul ki. És visz az új látványok felé, amelyek-nek szépségfogalmait még nem ismer-hetjük, mert még ki sem alakultak és különben is túlságosan erősen élnek még bennünk a korábbi fogalmak, ele-mek ahhoz, hogy az új fogalmakat tisztázottan befogadhassuk. Az új pedig jön. Esetleg abban a pillanatban, és ismét a természetből, amikor az ember elszaba-dul a földtől és eljut azokra a csilla-gokra, amelyeknek látványait, formáit, tehát szépségeit még nem ismerhetjük. (Az építészetéről itt nem beszélek).

Úgy érzem, a természet-utánozó, má-soló művészetek korszaka lezárult. A felületek művészei persze még nagyon sokáig topognak majd az eddigi fogal-mak körül, sőt lehetnek végletek a mai megnyilatkozásokban, amelyekből még lesz visszakanyarodás. Mi, mai emberek, még azt sem állíthatjuk, hogy az ezer-szer hallott dallamok, milliószor hallott harmóniák, ezermilliószor használt, hal-

lott, leírt, elolvasott szavak, s ezenfelül a reprodukzív művészetek látható és hallható megnyilatkozásai nem nyújtanak lenyűgöző szépséget. De meglátó képességünk máris változik, szépségtudatunk, fogalmaink átalakulóban vannak. Az elvont művészet már nemcsak hat reánk, hanem valamit visszatükröz belőlünk. Világosan talán még meg sem fogalmazható, mi az, ami bennünk már elvont. De valami ma még megfoghatatlan már változik.

S engem megfosztott attól, hogy a természet káprázatos szépségei előtt megbűvölten álljak. Azt hiszem nemcsak engem. Az ezrek, akik évente arra elvonulnak és közömbösen állnak oda, hogy pisztrángot nyilazzanak a zuborgó, hatalmas dörgéssel alázuhanó vízben, ugyanígy kijutottak a bűvkörből. A természet számukra csak tetszetős külsőség. Vonzza őket a vadregényesség, de csak a halak célszerűségével.

II.

JEGENYÉK ALATT

Az autóbusz csak délután négyre ígérte, hogy visszavisz a városba. De mi már tizenegykor beteltünk szépséggel, kávéval, szalámmal. Felkerekedtünk hát a legközelebbi falu felé. Arra vezet a nagy járatok útvonala, szinte óránként akad autóbusz, amelyre felkapaszkodhatunk. Csak a Krka túlsó partjára kell átjutnunk, ott már szép, egyenes út vezet Skradinba, a közeli faluba.

Nekivágtunk. A vízesés vendéglői üzletköréből kiszabadulva, ott ahol a lépcsők kezdődnek, hogy levezessenek a mélységbe, a már megszelídült folyóhoz, nagy vízierőmű tárult elének. A természet szépségét tiszteletben tartották, s bár az erőmű a vízesést használja ki, úgy helyezték el az üzemet, hogy semmiképpen se bontsa meg a természet teremtette képet. Egészen külön áll hatalmas turbináival és azokkal a művekkel, amelyek innen nemcsak erővel, árammal, hanem vízzel is ellátják a messze környéket.

A folyón nincs híd, az átkelés úgy történik, hogy a parton ácsorgó emberek közül valamelyik rászánja magát, belép egy csónakba, besegíti az átkelőt és néhány evezőcsapással már át is ért. Azután odatartja tenyerét. Mert ez a kései Charon csak utólag hajtja be az obulust és nem a halottak szájából, ha-

nem az élők tenyeréből szedi ki, de mindenestre még mielőtt az utas kiszállna. Az út azután a folyóparton vezet végig, lent a zöld víz, fent a dús fenyőerdők, közben néhol kirándulók, akik ebédjüket főzik röszelángok felett; apró, néhány fügefányi kertek. És néhol asszonyok és szamarak. A szamarak hátán nagy kosarak, amelyekbe az asszonyok a folyóból lapátolják a homokot és szállítják fel a hegyoldalra, hogy kertet teremtsenek.

Egy kanyarnál még utoljára előtűnik nagy messziről a vízesés. Fehér csikja olyan, mintha futószalag futna le a mélybe. Azután nemsokára kezd kékessebbé válni a víz, s a különös, újszerű függőhídon túl a tenger jelentkezik. Errefelé már fürdőzők is vannak a parton, a fák közül kis dalmát falu utcásora, házai, tornyai bukkannak elő. Falu, amelynek egyetlen utcáorát ez a tábla jelzi: *Ulica narodnog heroja Pavla Papa-Silja*. A nagyon szép, korszerű iskola homlokzatáról pedig az ragyog: *Osmogodišnja škola „Pavle Pap-Silja”*.

De mielőtt odaérnénk, közben van a temető. És nem kell soká keresni Pap Pál sírját. Egészen külön áll, egészen félretoltan, elhanyagoltan, fűvel, kóroval benőtten, elvadultan, hogy annál megdöbbentőbb az utca és az iskola fényes felirata.

A temető olyan, mint általában ezek a dalmát falusi temetők. Sziklába vajt beton kripták sora, s a függőleges márvány zárólapon ott áll kivésvé, kik nyugszanak a sziklában. A sírok alatt, a kőpárkányon, itt-ott még el nem hervadt virág vagy koszorú. Felettük sziklába kényszerített ciprusok. Előttük a temető kis, jámbor kápolnája, s a kerítés, felrakott kő. Csak ezen a kerítésen kívül van az az újabban elkerített rész, amely tulajdonképpen nem is tartozik a szelíd falusi temetőhöz. Fű benőtte, a fák rendetlen összevisszaságban állnak és egyetlenegy sír van, az is valahol a régi kerítés előtt, majdnem a sarokban az egykori temetőárokban. Nem márványlap borul rá, sírkő áll itt, ötágú csillaggal, olyan elkülönülten, olyan árván, mintha a többi halott, a temető többi része nem vállalna vele semmi közösséget. A keskeny kövön ez a felirat áll:

*Pavle Pap „Silje”
član CK KPJ
i drug Paško Trlija
pali u borbi protiv okupatora
za slobodu naroda
16. VIII 1941.g.*

Hantja besüppedt, követ marja az idő. Egyetlen szál gladiolus virágzik a síron, ki tudja, mikor és ki ültette ide, hogyan virágzott ki újra a gaz, koró, száradó fű között. De felette egy ciprus és egy jegyene őrködik. Tiszajegyene! És odább még hat tiszajegyene, ciprusok között nyújtózva a magasba.

Emberi kéz ültette-e, vagy a szél hozta el valahonnan nagyon messziről a magját és itt, ahova nagyon ideillett, megragadt? Hiába kérdezősködünk, senki sem tudja. És nincs is, akitől kérdezősködhetnénk. Vasárnap dél van, a helybeliek otthon hűsölnek. Az egyetlen szálloda teraszán pedig két autóbuszrakomány külföldi viháncol, muzsikál. Semmi közük sem a temetőhöz, sem a halotthoz, sem a jegyenékhez. Én azt hiszem mégis ember ültethette ezeket a fákat, megjelölésnek, megkülönböztetőnek. Jelképnek, ahogyan a tiszajegyenék tájáról idekerült ember együtt fekszik a ciprusok világának emberével, közös sírban. Együtt végezték ki őket. Együtt ásták meg a sírt, együtt hullottak a gödörbe, itt, a temetőszélen. S most egy ciprus és egy jegyene őrködik álmuk felett, amely a kerítésen túl azóta valóra válik abban a nagy, átfogó egységben, amelyben a tiszajegyene és a ciprus összekerült és egymáshoz tartozik.

EMLEKZAVAR

Elmondom, miért nem hiszem, hogy a természet ültette ide a jegyenéket, hogy átfurmálja a táj képét.

Bent, valahol az egyik szűk sibeniki síkátorban, egy ház falán tábla jelzi, hogy itt tartott ülést a körzeti pártvezetőség Pap Pál vezetésével és határozta el 1941. augusztus 8-án, hogy megkezdji a harcot a megszállók ellen. Ebben a nyolc napban a határozattól a kivégzésig, nagyon sok az ellentmondás, az emlékszavar a jegyenék gondolatához vezet.

Pap Pált akkor küldték ki, hogy szervezze meg a környék mozgalmát, mikor már mindenütt elindult a mozgalom. A városban már akkor is nagyon erős munkásság élt, nagyon sok dolgozója volt itt a kereskedelmi tengerészetnek és a környékbeli paraszt férfiak mind a haditengerészetnél szolgálták le katonai feladatukat, tehát harcokra jól használható népességet jelentettek. Az ellenség gondtalanul berendezkedett a gyárak, a környék teljes kiaknázására. S ez ellen az ellenség ellen kellett megindítani

a harcot. Csakhogy Sibeniktől Zadarig tízezernyi olasz seregek álltak. Az ülésen az aggodalmaskodók attól tartottak, hogy túl erős lesz a megtorlás, nagyon nagy veszélyt zúdítanak magukra, családjukra, ha megkezdik a harcot. Pap Pál megmagyarázta nekik, hogy éppen mert az ellenség ennyire erős, kell elkezdni a mozgalmat, hogy ott se, ahol erős, de soha és sehol másutt sem érezze magát biztonságban. Különbem sem állt ott az a nagy olasz sereg a biztonságért, hanem inkább azért, mert az olaszoknak nem akaróztott elmenni a keleti arcvonalra. És hogy csakugyan ne mehessenek, fel kell venni a harcot.

A vita, úgy mondják, heves volt és sokáig tartott. A pártfegyelem megszülette a határozatot. De a harcot nem, és Pap Pál kedvesegetten, saját biztonságáról megelégedve ment el, még vezetőt sem akart elfogadni. Ez a Trlaja elvtárs úgy erőszakolta rá, hogy elkíséri. Azután Scadronában — olaszul akkor így hívták Skradint — a kútnál egy lánytól éjszakai szállást kértek. A lány egy olasz tiszt szeretője volt. És a két idegen a börtönben kapott szállást. Két nap, két éjjel kínozták embertelenül Pap Pált, hogy mondja meg, mi járatban van. De még a nevét sem árulta el. A katolikus egyház anyakönyvében, mert akkor csak ilyen anyakönyv volt erre, egy zágrebi orvos nevében szerepel: kivégezték 1941. augusztus 16-án.

Pusztán azért, mert szállást kértek egy tiszt szeretőjétől, vagy azért, mert igazoló iratok nélkül jártak erre, nem végezték volna ki őket, s maguk nem árultak el semmit, különben az anyakönyvbe mégis Pap Pál igazi neve került volna bele. Valami történhetett, amit nem árul el sem az anyakönyvi bejegyzés, sem a felégetett irattár, s hallgat róla az a néhány tiszajegyene is ott a temetőben.

Tizenkilenc éve őrzi a sír titkát, a megzavart emlék titkát, a kivégzési ítélet indokának titkát az a néhány tiszajegyene. Azóta komoly fává serdült valamennyi messzire, ciprusok közé tévedt, köztük ágaskodó jegyenyefa. Valaki, aki ismerhette a titkokat, elvitte oda a messzi fát, s elültette, megjelölésnek, megkülönböztetőnek, új furcsaságnak a ciprusok között. Új képet komponált bele a messzi tájba, disszonáns, harmóniatlan képet, amely mégis beleilleszkedett, ahogyan az a sír, az az emlék beleilleszkedett a messzi vidék történetébe, fogalmaiba.

A megváltozott, az új fogalmakba...